

ביאורים

מצוות התורה אינן מקיפות את כל חייו של האדם. ישנן פעולות רבות שהתורה לא התייחסה אליהן במפורש כמצווה או כעבירה, אך הן חלק בלתי נפרד מעולמנו האנושי. רבנו בחיי קורא למעשים אלו: מותר, דהיינו מעשים שיש לאדם רשות לעשותם. מעשים אלו מתחלקים לשלושה חלקים:

חינוי (די הסיפוק): מעשים שהאדם חייב לעשות כדי להתקיים: אכילה, שתיה, שינה מספקת והדאגה ללבוש ולמקום מגורים אינם מותרות אלא צורך קיומי לכל אדם. כל הפעולות הללו ועוד לוקחות חלק ניכר מזמנו של האדם, ממחשבותיו ומפעולותיו. חלק זה איננו מוגדר במפורש כמצווה בתורה, אך אם נעשה כראוי הוא זוכה על ידי משורר תהילים ליחס חיובי וטוב. הפעולות החיוניות הן חלק מחיים בריאים ומאוזנים של כל אדם, אך ישנן פעולות שהאדם עושה אותן שאינן חיוניות. הן מתחלקות לשניים: פעולות שהן מעבר לצרכי החיים של האדם, ופעולות שהאדם עושה שאינן מספיקות לו לחיים בסיסיים ונורמאליים. ואלו הן:

מיותר ('הריבוי'): פעולות שחורגות מהצורך הבסיסי של האדם: אכילה מופרזת, עיסוק רב במראה חיצוני ובלבוש, דיבורי סרק ומרדף אחרי העושר הן פעולות שאינן הכרחיות לקיומו של האדם. התורה אינה קוראת להן עבירות, אך היא מזהירה את האדם מלעשות אותן, מכיוון שהאדם יכול להתדרדר מהן אל העבירות ממש. בנוסף לכך, הן מגלות שהמרכז בחייו של האדם הוא העולם הזה על כל תאוותיו והנאותיו, ולא העיסוק ברוחני ובעדין.

אינו מספיק ('הקיצור'): אלו פעולות שהאדם עושה שאינן מספיקות לאדם רגיל מן השורה. יש נורמה חברתית וצרכים בסיסיים לרוב בני האדם. אדם רגיל, כדי לחיות כמו שצריך, נצרך לאכול מזון בכמות מספקת ולישון סך שעות כדי שיהיה רענן וצלול. אדם הבוחר לעשות פעולות שאינן מספיקות, בזה שאוכל ארוחות מינימליות וישן מספר שעות מועט חי במועד ובבחירה באופן שלא מתאים לכלל האנושות.

היחס לפעולות אלו נובע מתוך כוונת האדם בעת עשייתן:

אם האדם מכוון בהם להתרחק מתאוות העולם הזה ולהתקרב לקב"ה בדרך של פרישות - פעולות אלו הופכות להיות חיוביות וטובות. אך אם האדם מתכוון בעת עשייתן בסתר ליבו שיכבדו אותו על כך, או שמונע מגופו אכילה נאותה כי רוצה לצבור ממון - הפעולות הופכות לשליליות במיוחד. מתברר שגם פעולות אלו מגלות שמרכז חייו של האדם הוא תאוות העולם הזה. הוא דבוק בעולם הזה כל כך עד כדי שהוא מענה את גופו. זו מסירות נפש על התאוות. כמובן שדבר זה אינו רצוי בעיני הקב"ה.

הרחבות

• דברה תורה כנגד יצר הרע

מה שזכרנו בתקנת הגופות והנאותם מגנה... מפני שמביא האדם על מה שהזהיר הבורא ממנו. לפי רבנו בחיי, האדם נדרש לכוון לשם שמים את כל ענייניו ההיתר שבעולם הזה. אם לא יעשה כן, עלול הוא להגיע לידי עבירה, בעקבות שקיעתו בעולם חומרני בו רצון ד' אינו עומד לנגד עיניו.

דוגמה בולטת שמהווה מקור לנקודה זו, אנו מוצאים בעניין אשת יפת תואר. התורה התיירה לקחת אשת איש גויה בשעת מלחמה. אולם רש"י מזהיר: "לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור, אבל אם נשאה, בסופו להיות שונאה... וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה" [דברים כא, יא]. הרב חר"פ מקשה: אם כן, מדוע התורה התיירה אשת יפת תואר? ודאי שאין כאן כניעה ליצר האדם, שכן הקב"ה יכול היה להנמיך את עוצמת היצר סביב העניין ולא להזדקק להיתר 'בעיית' זה! על כך תירץ, שאשת יפת תואר אמורה הייתה להיות מותרת. אך חז"ל הדגישו שגם ענייני ההיתר מותרים רק כאשר מטרת האדם בהם היא לצורך עבודת ה' ולא לסיפוק תאוותיו הגשמיות. מכך שגם אם הייתה אשת יפת תואר אסורה היה האדם נכשל בה, אנו לומדים שבודאי כל הימשכות האדם אחריה אינה לשם שמים אלא לסיפוק תאוותיו. כיוון שכן, יגיע הוא בהכרח לאיסורים בעקבות זאת אפילו שלמעשה מותרת היא. מכאן שגם העיסוק בענייני ההיתר צריך להיעשות מתוך כוונה לשמים [מי מרום, דברים, מאמר מג].

והמתר ° מתחלק לשלושה חלקים: דיי הספוק, והרבויו, והקצור.

דיי הספוק הוא, מה שאי אפשר לאדם לעמוד בלעדיו בתקנת גופו והנהגת עניניו, כמו המזון במאכל ובמשנתה, והמלבוש, והמחסה, והדבור מה שהוא צריך אליו בסדר עניניו ופעולותיו וסחורותיו, והשתמשו בכל מיני תנועותיו, ושיקח מהם כדי הספוק והנכונה ° אשר בהם יכון ענינו, כמו שאמר הפתוח (תהלים קיב, ה): "טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט" °.

והחלק השני שהוא הרבויו, והוא עבר גבול די הספוק אל התוספת, אשר אין צריך הריבוי בה לאדם, כמו הרבויו מן המאכל והמשנתה. וכבר הזהיר ממנו החכם באמרו (משלי כג, ט): "אל תהי בסבאי יין וזללי בשר למו". וכן שיפליג להתקשט במלבושים, ומרחיב במשכנים ° ללא דחק, ומותרו הדברים °, אשר איננו בוטח שלא יפשל בהם °, כמו שאמר החכם (משלי י, ט): "ברב דברים לא יחדל פשע". וכן אמר רב הבעילות (משלי כט, א): "ורועה זונות יאבד הון", ואמר (משלי לא, א): "אל תתן לנשים חילך", ואמר (דברים יז, ט): "ולא ירבה לו נשים", והשתדלות ברב הקנן וקבוץ הממון, ובה נאמר (משלי כג, ד): "אל תיגע להעשיר מבינתך חדל", ואמר (דברים יז, ט): "וכסף וזהב לא ירבה לו מאד". וכל מה שזכרנו בתקנת הגופות והנאותם מגנה באחרונה °, מפני שמביא האדם על מה שהזהיר הבורא ממנו ויאסר אותו.

והחלק השלישי מן המתר הוא הקצור, והוא, שלא יגיע האדם אל גדר דיי הספוק במאכל, ובמשנתה, ובמלבוש, ובמשגל, ובדבור, ובשנה, ובעסק בצרכי המזון, והדומה לזה. וזה החלק לשני חלקים, שיהיה חסידות ° או לענין העולם. ומה שיש ממנו לחסידות ולהתקרב בו אל יי על דרך הפרישות, הוא משבח, ויש עליו גמול, כמו שאמר החכם (קהלת ז, ט): "לב חכמים בבית אבל ° ולב פסילים בבית שמחה". ומה שיש ממנו לענין העולם, והוא להותיר ממנו °, או לשבח אותו שהוא פורש מן המתר ומקספק מן העולם בפחות ממנו, זה מגנה, מפני שהוא יוצא מנתיב הבינוני °, והוא חומס את גופו, וזה מפני רב אהבתו בעולם. ואמרו קצת החכמים: "מי שפורש מן העולם לאהבת העולם כמי שמכבה האש בתבן". אבל הדבור והשנה, הקצור בהם משבח. הדבור, מפני שהשתיקה אחריתה ° יותר טובה, כמו שאמר החכם (קהלת ה, א): "אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על פן יהי דברך מעטים". אבל השנה °, כמו שאמר (משלי ה, ט): "מעט שנות מעט תנומות מעט חבק ידים לשכב".

והמתר - דבר הרשות. **דיי הספוק** - צורך הכרחי. **והרבויו** - מותרות. **והקצור** - פרישות מופרזת. **והנכונה** - בשיעור הראוי. **יכלכל דבריו במשפט** - עיסוק בצורה מאוזנת וישרה. **במשכנים וכו'** - בדירות פאר. **הדברים** - בדיבור. **שלא יפשל בהם** - בדיבורים אסורים. **מגנה באחרונה** - עשוי לגרום בעתיד קלקול לאדם. **חסידות וכו'** - יבואר בהמשך הפסקה. **בבית אבל** - דואגים מיום המיתה. **וימה שיש ממנו וכו'** - פרישות נובעת מאהבת העולם הזה. **להותיר ממנו וכו'** - מסתפק במועט כדי שיהיה לו ממון רב או שישבחוהו בני אדם. **מנתיב הבינוני** - מהדרך המאוזנת. **אחרייתה** - תוצאותיה. **אבל השנה** - הממעט בה משובח.



ביאורים

אחרי שרבנו בחיי חילק את כל מעשי האדם לשלושה חלקים: מצוה, עבירה ורשות, הוא מחדש שבאמת אין שלושה חלקים. יש רק שניים: מצוה ועבירה. אין שום מעשה שהוא רשות! עבודת ה' היא מושג רחב הרבה יותר מהמצוות האמורות בתורה. עובד ה' אינו נמדד רק בשאלה האם קיים תרי"ג מצוות או לא, אלא האם כיוון את כל חייו לאור עבודת ה'.

בתוך מצוותיה של התורה הדבר ברור. כאשר האדם מקיים מצוה או נמנע מלעבור עבירה בגלל יראת שמים הוא מקיים את רצון ה' המתגלה בתורה.

גם הפעולות החיוניות לחיי האדם, כמו אכילה נאותה ושינה מספיקה, הם על גבול מצוותיה של התורה. הקב"ה ציוה על האדם לפרות ולרבות בארץ ונתן לו אוכל בשפע כדי שיאכל כראוי. ולכן אדם שמנהל את חייו באופן מאוזן ותקין נחשב כממלא את רצון ה' והוא צדיק.

פעולות מיותרות שאין לאדם צורך בהם כמו שינה יתרה ואכילה ללא גבולות, אסור לאדם לעשותן מכיוון שהם גורמות לו שלא לעבוד את הבורא. למרות שפעולה זו איננה עבירה - היא הופכת לכזו אם אנו מבינים שכל חייו של האדם צריכים להיות מכוונים לאור עבודת ה'.

פעולות שאינן מספיקות לחייו של האדם כמו שינה מועטת, יבחנו לפי כוונתו של האדם. אם נעשות מתוך רצון להתקרב לבורא - הן נהפכות למצוות, אך אם נובעות מתוך קמצנות ותאוות העולם הזה - הן אסורות.

עבודת ה' איננה רק בתחום הצר של קיום תרי"ג מצוות, אלא בכל צעד ושעל בחייו של האדם. נוכחותו החיה של הקב"ה מלווה את עובד ה' ומהווה מצפן רוחני ומוסרי לכל החלטה ולכל מעשה.

בסוף חייו האדם נמדד על כלל מעשיו. 'את כל מעשה - יביא האלוהים במשפט' [קהלת יב, יד]. הדין לעולם הבא איננו רק אם קיימת טח מצוות מסוים או לא, אלא האם כיוונת את כל חיך לאור רצון ה'. זוהי תפיסת החיים העמוקה והכוללת שצריכה ללוות אותנו כאן, בחיינו בעולם הזה.

הרחבות

• וכל מעשיו יהיו לשם שמים

כָּל מַה שְׂיוֹצֵא מִגְּדֵר דֵּי הַסְּפוּק אוֹ אֶל הַתּוֹסֶפֶת אוֹ אֶל הַחֶסְרוֹן, אֵינְנוּ נִמְלֵט מִהַשְּׂיָג בְּצוּי אִם יִהְיֶה לְשֵׁם שְׁמַיִם, אוֹ בְּאֲזַהְרָה אִם לֹא יִהְיֶה לְשֵׁם שְׁמַיִם. מסקנת רבנו בחיי היא שהמושג "ענייני הרשות" איננו נכון. זאת מאחר שמה שעושה האדם לשם שמים הרי הוא מצווה בו, ומה שאינו עושה לשם שמים נאסר עליו לעשותו. נראה שזוהי דעת הרמב"ן, הכולל בציווי "קדושים תהיו" [ויקרא יט, א] את ההוראה למעט בהנאות העולם הזה עד כדי פרישות.

אולם למעשה, רף גבוה זה אינו מוסכם על כל הראשונים. הרב קוק מביא את דעת הראב"ד הסובר שיש מציאות של ענייני רשות שהתורה אינה מגבילה בהם את האדם [עין איה, ברכות א, ד].

הרב חרל"פ מסביר שהדעות החלוקות מבטאות שלבים שונים. אכן ישנם ענייני רשות שאינם נמנעים מהאדם. כביכול ישנו שטח 'הפקר' שהתורה אינה מתייחסת אליו. אולם לעתיד לבוא כל ענייני הרשות יתגלו כמצוות, דהיינו שכל מעשי האדם יהיו מכוונים לשם שמים. מצב זה יהווה חזרה למצבו העליון של האדם בגן עדן שצווה אפילו על האכילה: "מכל עץ הגן אכול תאכל" [בראשית ב, טז] [מי מרום, דברים, מאמר מג].

נמצא אפוא, שדברי חובות הלבבות הם אכן רף גבוה אליו צריך כל יחיד לשאוף, והתיקון השלם שלו יהיה לעתיד לבוא.

וְכִבֵּר הַתְּבָאָר בְּמַה שְׂזָכְרָנוּ, שְׁכַל מַעֲשֵׂי הָאָדָם אֵינִים יוֹצֵאִים מִצּוּוֵי וְאֲזַהְרָה וְדֵי־הַסְּפוּק, כִּי כָל מַה שְׂיוֹצֵא מִגְּדֵר דֵּי־הַסְּפוּק אוֹ אֶל הַתּוֹסֶפֶת אוֹ אֶל הַחֶסְרוֹן, אֵינְנוּ נִמְלֵט מִהַשְּׂיָג בְּצוּי^ו אִם יִהְיֶה לְשֵׁם שְׁמַיִם, אוֹ בְּאֲזַהְרָה אִם לֹא יִהְיֶה לְשֵׁם שְׁמַיִם.

וְכֹאשֶׁר נִחְקַר עַל דֵּי־הַסְּפוּק לְהַגִּיעַ מִן הָעוֹלָם^ו אֶל הַמְּזוּן, נִמְצָאנוּ מִצְוֵה בּוֹ, כְּמוֹ שְׂאָמַר בְּרֵאשִׁית הַיְצִיָּה (בראשית א, כח): "וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבִשְׁהָ", וַאֲמַר אַחַר כֵּן (בראשית א, כט): "הִנֵּה נִתְּנָה לְכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ". אִם כֵּן דֵּי־הַסְּפוּק בְּמִזְוֵן נִכְנָס בְּשַׁעַר הַצּוּי.

וְכִיּוֹן שֶׁהוּא כּוֹ, כְּבָר הַתְּבָרָר כִּי כָל מַעֲשֵׂי בְנֵי אָדָם אֵינִים יוֹצֵאִים מִן הַצּוּי וְהַאֲזַהְרָה. וְבֵאוּר זֶה, כִּי כָל הָעוֹשֶׂה מַעֲשֶׂה, אִם הוּא מִן הַצּוּיִים הוּא מַעֲשֶׂה טוֹב. וְאִם יֵצֵחַ מִעֲשׂוֹתוֹ, וְהוּא יְכוֹל לְעַמֵּד בְּחֻבָּתוֹ, הוּא מְקַצֵּר. וְכֵן מִי שֶׁעוֹשֶׂה דְבָר מִן הַאֲזַהְרָה הוּא חוֹטֵא, וְאִם יֵצֵחַ מִעֲשׂוֹתוֹ הוּא צָדִיק, כְּשֵׁינִיחֵנוּ בְּעֵבוֹר יְרֵאת יי, כְּמוֹ שְׂאָמַר הַכְּתוּב (תהלים קיט, א): "אִף לֹא פָעַלְו עוֹלָה בְּדַרְכָיו הַלְכוּ". וְאִם יַעֲשֶׂה מִן הַמַּעֲשִׂים הַמְּתָרִים עַל דְּרָךְ שׁוֹה וְנִכְוָנָה, הוּא צָדִיק, כְּאֲשֶׁר אָמַר (תהלים קיב, ה): "טוֹב אִישׁ חוֹנֵן וּמְלוּה יְכַלְכַּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט". וְאִם יִהְיֶה מְרַבָּה וְעוֹבֵר דֵּי־הַסְּפוּק, הוּא מְקַצֵּר, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְבִיא לְמַה שֶׁהַזְּהִיר מִפְּנֵי הָאֱלֹהִים. וְאִם יִקְצֹר מִדֵּי־הַסְּפוּק, עִם יְכַלְתוֹ עֲלָיו^ו, וְתִהְיֶה כְּוָנָתוֹ לְיִסֵּר נַפְשׁוֹ בְּעִבּוֹדַת יי, וְלִמְשַׁל בְּתַאֲזוּתוֹ כְּדִי לְהַתְקַרֵּב אֶל הָאֱלֹהִים, אוֹ לְפָרֵשׁ מִן הָעוֹלָם וּלְנִטוֹת אֶל הָעוֹלָם הַבָּא, הוּא צָדִיק וּמַעֲשֶׂה טוֹב, וְאִם אֵינוֹ לְשֵׁם שְׁמַיִם, הוּא מְקַצֵּר וּמַעֲשֶׂהוּ מְגָנָה.

חלוקת מעשי בני אדם לטוב או לרע

וְהִנֵּה נִחְלְקוּ מַעֲשֵׂי בְנֵי אָדָם אֶל טוֹב וְאֶל רָע. וְהַמְשַׁכֵּל, מִי שֶׁשׁוֹקֵל אֶת מַעֲשָׂיו קִדְּם עֲשׂוֹתָם בְּמִשְׁקַל הַזֶּה, וַיִּבְחַן אוֹתָם בְּמַחְשְׁבָתוֹ הַטּוֹבָה וְכַח הַפְּרָתוֹ, יִבְחַר בְּטוֹב מֵהֶם וַיַּעֲזֹב זוֹלָתוֹ, כְּמוֹ שְׂאָמַר דָּוִד עָלָיו הַשְּׁלוֹם (תהלים קיט, ט): "חֲשַׁבְתִּי דַרְכֵי וְאֲשִׁיבָה רַגְלִי אֶל עֲדַתְךָ, חֲשַׁתִּי וְלֹא הִתְמַהְמַהְתִּי לְשִׁמּוֹר מְצוֹתֶיךָ".

וְהִרְאִיָּה עַל בְּרוּר מַה שְׂזָכְרָנוּ^ו מִהַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים וְהָרָעִים, מַה שְׂאָמַר הַחֶכֶם (קהלת יב, יד): "כִּי אֶת כָּל מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבֵא בְּמִשְׁפָּט עַל כָּל נַעֲלָם אִם טוֹב וְאִם רָע". וְהִנֵּה הַכְּנִיס הַמַּעֲשִׂים כְּלָם תַּחַת טוֹב וְרָע, וְהוּא מַה שְׂזָכְרָנוּ מִעֲנֵן הַמְּשַׁבַּח וְהַמְּגָנָה.

מהשיג בצווי - נחשב כקיום מצווה. **להגיע מן העולם וכו'** - לספק צרכי מזוננו מן העולם. **עם יכלתו עליו** - כאשר באפשרותו לקחת כצורכו. **מה שזכרנו** - שמעשי האדם נחלקים לשניים, מצוות ועבירות.



ביאורים

לאחר שרבנו בחיי בירר שעבודת ה' צריכה ללוות את האדם בכל מהלך חייו, הוא נפנה לחלק את עובדי ה' לעשר מדרגות בלימוד התורה. כאשר האדם ידע בוודאות באיזה מדרגה הוא, הוא יוכל לעלות ולטפס למדרגה הבאה. סוגי הלומדים הם:

המשננים: אותם יהודים שלמדו חומש בקטנותם והם חוזרים ומשננים אותו ללא כל הבנה. רבנו בחיי קורא להם חמור נושא ספרים כי הלימוד שלהם הוא רק קריאה בלבד, אך הקורא נשאר בחומריותו מכיוון שאינו מנסה להכניס את הדברים אל תוך ליבו.

המנקדים והמדקדים: יודעי החומש אשר שמים לב לדקדוק ולצורת הגיית המילה. גם הם אינם יודעים את תוכן הכתוב, אך הם מבינים שיש ערך עליון בקריאה נכונה של פסוקי התורה.

הבלשנים: יודעי התנ"ך אשר למדו את כללי שפת הקודש על בוריים. אנשים אלו מבינים שיש משמעות לא רק לניקוד הנכון אלא גם לסדר הנכון של הפסוק ולעולם השורשים והפעלים של התורה. גם אצלם עדיין התוכן המוסרי והרוחני העמוק אינו בא לידי ביטוי.

מביני המילים: יודעי המקרא אשר מבינים שיש מושגים שאין להבינם בהבנה שטחית. הם עסוקים יותר בהשוואה בין מילים ובהבנת פירושי מילים לעומקם. הם אף מפרשים מילים קשות בתנ"ך, אך גם להם ישנה הבנה שטחית ומקומית.

פשטי המקרא: לומדי ומפרשי התנ"ך כפשוטו. לאור מכלול הבנת השפה העשירה ועומק המושגים הם מבינים את פשוטו של מקרא. הם מבינים במושגי האלוהות מעט ויודעים שישנן פעולות שאין לייחס לבורא ולכן מבארים ומסבירים אותם.

בעלי המשנה: אלו הלומדים אשר מפרשים את התורה לא רק במובן הפשטני, אלא אף לאור דברי רבותינו. התורה אצלם הופכת למנווטת ולמדריכה ולכן הם גם מגיעים להלכות מעשיות דרך חז"ל במשנה.

בעלי הגמרא: אותם הלומדים שבנוסף ללימוד מקרא מעמיק לפשוטו ואף לפי דברי חז"ל, הם לומדים גמרא, ומנחים את חייהם לאור ביאור גדרי המצוות שמופיע בתלמוד, אך אינם עוסקים בהתמודדות עם הקושיות שנראות בלימוד התלמוד.

הרחבות

פשט ודרש

זהם המפרשים ספר האלהים פנראה ממנו, ואין סומכין על הקבלה. מדברי רבנו בחיי משתמע שפירוש התורה על דרך הפשט, אף בניגוד לדרשות חז"ל, הוא חיובי. כך גם אומר הרשב"ם: "כל מה שלימדונו רבותינו כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו. אף כי עיקרה של תורה באה ללמדנו ולהודיענו ברמיזה הפשט וההגדות וההלכות והדינין ועל ידי אריכות הלשון... והראשונים מתוך חסידותם נתעסקו לנטות אחרי הדרשות שהן עיקר ומתוך כך לא הורגלו בעומק פשוטו של מקרא... וגם רבנו שלמה אבי אמי, מאיר עיני גולה, שפירש תורה נביאים וכתובים נתן לב לפרש פשוטו של מקרא. ואף אני שמואל ב"ר מאיר חתנו זצ"ל נתווכחתי עמו ולפניו הודה לי שאילו היה לו פנאי היה צריך לעשות פירושים אחרים לפי הפשטות המתחדשים בכל יום" (רשב"ם בראשית לו, ב). אמנם, מדבריו גם עולה שלימוד התורה לפי דרשותיהם של חז"ל הוא לימוד מעולה יותר, אך בודאי שחשוב גם לדעת את התורה לפי פשטה (ועיין בדבריו בתחילת פירושו לתורה).

גם רבי אברהם אבן עזרא בפירושו נצמד יותר לפשוטו של מקרא, ואומר: "ולא אזכיר טעמי אנשי המסורת... כי כל טעמיהם כדרך הדרש הם" (ראב"ע, הקדמה לתורה). לעומת זאת, הרמב"ן מתווכח עימו רבות בפירושו (רמב"ן, הקדמה לתורה) ונותן דגש רב יותר לדקדוקי חז"ל במקראות.

וכבר התבאר, כי מעשי בני אדם יחלקו לשני חלקי התורה, רצוני לומר: הצוים והאזהרות לָבֵד.

ומפני היות התורה מלות וענינים, נחלקו בני אדם בחכמת התורה על עשר מעלות.

תחלתם, אנשים למדו החמש והמקרא, והספיק להם בגרסת הפסוק מבלי הבנת הענין, לימוד ללא הבנה, ואינם יודעים פרוש המלות ושמוש הלשון, והם בתכונת חמור נושא ספרים.

השנית, אנשים בקשו לברר קריאתם ולשמור התנועות, ושמו רב השתדלותם בידיעת מקומות הנקוד, והם בעלי הנקוד והמסרת.

והשלישית, אנשים ראו חסרון מי שקדם זכרם, והשתדלו לדעת עלת הנקוד והטעמים, מחיי סיבות הנקוד והטעמים, וחברו אליהם דעת שמוש הלשון ודקדוקו, ודעת השמות והפעלים, ותבות הטעם, והסמוך, והנפרד, וספור העבר בלשון העתיד, והצווי בלשון המקור, והשלם, והחסר, והנח, והכפול, והנראה, והנסתר, והדומה לזה.

והרביעית, אנשים שהוסיפו על מה שהקדמנו זכרם בפרוש המלות המספקות בספרי מביני המילים, הקדש והנראה מן הפשט, וחקרו עם זה על ידיעת העובר והאמתי בלשון העברית, והשמות הדומים ושאינם דומים, והנגזרים ושאינם נגזרים, והזרים, וכן בתארים ובפעלים, והדומה להם.

והחמישית, אנשים שהוסיפו על מה שהקדמנו זכרם בדעת עניני ספר התורה, ולהבין המפרשים שרשיו, ולחקר על העובר והאמתי מעניניו, כגשמות הנזכרת בו. והם המפרשים ספר האלהים פנראה ממנו, ואין סומכין על הקבלה.

והששית, אנשים סמכו על קבלת הקדמונים שהיא המשנה, והגיעו לקצת חיובי התורות יודעי המשנה, והמצות והדינין מבלי עיון בתלמוד.

והשביעית, אנשים שהוסיפו על כל מה שזכרנו בעיון התלמוד, והשתדלו בגרסתו וקריאת הלכותיו, מבלי פרק קשיוותיו ופחת סתומותיו.

מלות וענינים - פסוקי התורה ופירושיהם. **ושמוש הלשון** - צורת הקריאה הנכונה. **לברר קריאתם וכו'** - לדקדק בקריאה נכונה. **מי שקדם** - שני סוגי האנשים שהוזכרו לעיל. **עלת** - סיבת. **המספקות** - הקשות. **והנראה מן הפשט** - הבנת פשט המילים. **העובר** - לשון מושאלת. **פגשמות הנזכרת** - ביטויי הגשמה לה' כגון: יד ה', וירד ה', מתפרשים כמשל. **פנראה ממנו** - כפי הנראה מפשט הכתוב. **בתלמוד** - בגמרא.





ביאורים

שלוש המדרגות הגבוהות ביותר בידיעת התורה אצל עובדי ה' הן;

תופסי התלמוד: לומדים אלו אינם לומדים את התלמוד כדי לדעת מה לעשות בלבד, אלא הוא מהווה עבורם מרכז החיים. הם עסוקים בו רבות ומנסים לפענח תעלומותיו ולפצח את הקושיות שמצאו בו. החיסרון המרכזי אצלם הוא כוונת הלב. עיקר העסק שלהם בתלמוד נובע מתוך כוונות נמוכות ולא לשם שמים. הם מעוניינים שיצא להם שם בארץ כתלמידי חכמים ושיכבדו אותם. כוונה זו מנווטת את הלימוד שלהם לעיסוק רב בצד הגלוי שבתורה. הם מזניחים את כל תחום חובת הלב, מכיוון שהוא אינו ניכר לעיני כל. הם מנסים לפתור שאלות רחוקות וזוכרים מחלוקות בנושאים שאינם מצויים אך מתעלמים מחובתם התורנית ומרצון ה' לעסוק במצוות הלב.

תלמידי חכמים: עובדי ה' באמת אשר עסוקים בכל מאודם לברר באופן מתמיד מהי חובתי בעולמי ואעשנה. הם אינם לומדים כדי להתפאר או כדי לקבל הערכה וכבוד, אלא הם עסוקים רק בעשיית רצון ה' לשם שמים. לכן העיסוק בחובות הלבבות אצלם הוא חלק מרכזי בעבודת ה' שלהם. הם עובדים את ה' במצוות מעשיות ואף בחובות הלב וכך מדריכים את תלמידיהם. הם הולכים אחרי האמת גם אם היא אינה נחלת הכלל או אינה נראית לעין כל. האמוראים והגאונים הם דמויות מופת שעבודת ה' שלהם היתה כזאת.

מעבירי המסורת: אותם תלמידי החכמים אשר בנוסף לעבודת ה' המלאה שלהם, הם מסרו את נפשם על מנת שהתורה שבעל פה תועבר מדור לדור בשלמות ובטהרה. הם עמדו כחוליה בשלשלת המפוארת של מוסרי התורה. השרשרת החלה במשה רבנו אשר קיבל את התורה מפי הגבורה ונחתמה ברבנו הקדוש, רבי יהודה הנשיא, אשר ערך את המשנה שהיא התמצית של כל התורה שבעל פה שמבארת את דברי התורה שבכתב.

הרחבות

• נבואה והלכה

והעשירית, אנשים שירשו חכמת התורה מהנביאים בכל פרושיה ותולדות שרשיה. בדברים אלו מסביר רבנו בחיי, שהמעלה הגבוהה ביותר בלימוד התורה הוא הלימוד הצועד בעקבות המסורת שעברה לידנו מן הנביאים. על כך יש לתמונה: הרי אין פוסקים הלכה על פי הנבואה (לא בשמים היא) ומדוע יש מעלה בקבלת חוכמת התורה מן הנביאים? נראה שכוונתו היא, שלמרות שאין פוסקים הלכה לפי נבואה, רוח הקודש ששרתה על אנשי קודש אלו סייעה בידם להגיע בשכלם לאמיתות ההלכה בביור. בדרך זו מסביר הרב קוק את החיוב לשמוע לחכמי הדור, זאת מאחר שיד ה' עליהם ויכולים הם להבין מתוך התורה דינים השייכים לרמת המוסריות של אותו דור [אגרות הראיה א עמ' קג].

בהקשר זה, אומר הרב אברהם שפירא: "כל נביא היה גם גדול ההלכה בדור... ומסדר הדורות ברמב"ם רואים שהנביאים היו ראשי הבית דין" [מנחת אברהם א, א]. הוא מנמק זאת על פי דברי בעל ה'תורת חיים' שמסביר מדוע אין סומכים (דיינים) אלא בארץ ישראל: "לפי שהסמיכה נמשכת איש מפי איש עד משה רבנו עליו השלום שנתן הקב"ה את רוחו עליו, והוא סמך את יהושע והזקנים ונתן מרוחו עליהם, נמצא שכל סומך משפיע לנסמך קצת מרוח הקודש שנמשך עליו מהשם יתברך... לכן אין סמיכה בחו"ל... ואין שפע רוח הקודש רק (אלא) על הנסמך בארץ ישראל" [תורת חיים, סנהדרין יד:].

לומדי הגמרא

והשמינית, אנשים לא הספיק להם מחכמת התורה מה שהספיק למי שקדם זכרו, עד שהטריחו את עצמם להבין דברי אנשי התלמוד, ולהתיר ספקותיו, ולפתח סתומותיו, לקנות בזה השם והתפארת. והם מתעלמים מחובות הלבבות, ואינם מתעוררים למפסידי המעשים, וכלו ימיהם בידיעת העניינים הנכרים מתולדות הדינין, והזר הקשה מפסקי הדינין, וזכרו מחלקת בעלי התלמוד בחדושים הנופלים בדינין, והתעלמו מעין במה שאין להם רשות להתעלם ממנו מעניני נפשותם, אשר הם חביבים לחקר עליו מאמתת אותות הנביא עליו השלום והקבלה ותנאיה אשר בהם התברר, ומה שחייבנו בו הבורא מהבאת הראיות עליו בשכלנו, ולעבדו בלב שלם, והרבה כזה ממה שאני עתיד לכאור מאשר ישג בדרך השכל בשער הזה.

בעלי הגמרא

והתשיעית, אנשים שהגיעו נפשותם לדעת חובות הלבבות והאברים ומפסידי המעשה, והבינו פשט דברי הקדש ומצפוני ענינו, ועמדו על אמתת הקבלה מן הפתוב והמשפיל, וסדרו הדינין, וחלקו חובות המעשים, כפי הראוי לעניני כל זמן והתחלקות דיני כל מקום, אחר שהבינו שרשי ספר התורה, ונזהרו בם, והזהירו עליהם, עם הפקת האמת בסתר ובגלוי, ונטות עם האמת באשר הוא נוטה, והם בעלי הגמרא והגאונים הנוהגים מנהגיהם אחריהם.

יורשי חכמת התורה

והעשירית, אנשים שירשו חכמת התורה מהנביאים בכל פרושיה ותולדות שרשיה. והם אנשי כנסת הגדולה ומי שקבל מהם מן התנאים, והם בעלי המשניות והבביתות, כמו שזכר במסכת אבות (אבות א, א): "משה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לזקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרה לאנשי כנסת הגדולה", ואנשי כנסת הגדולה לשמעון הצדיק, ושמעון הצדיק לאנטיגנוס, ואנטיגנוס ליזסי בן יועזר וליזסי בן יוחנן איש ירושלים, והם מסרה ליהושע בן פרחיה ונתאי הארכלי, והם מסרה ליהודה בן טבאי ולשמעון בן שטח, והם מסרה לשמעיה ואבטליון, ומהם לשמאי והלל, ומהם לרבן יוחנן בן זכאי, ורבן יוחנן בן זכאי לרבי אליעזר ורבי יהושע ורבן גמליאל ורבי אלעזר בן ערך ורבי יוסי הכהן ורבי שמעון בן נתנאל, ומהם לרבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה ורבי טרפון ורבן שמעון בן גמליאל, ומהם לרבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ורבי יהודה הנשיא, והוא רבנו הקדוש אשר קבץ עניני המשנה וסדרם וחלקם לפסקים וחברם, והוא עקר כל הקבלה שסומכים עליו בתורתנו.

לקנות בזה השם והתפארת - כדי שיכבדו ויפארו אותם. **למפסידי המעשים -** דברים הגורמים להיכשל בעבירות. **הנכרים -** שאינם מצויים. **מעניני נפשותם -** חובות הלבבות. **הפקת -** הוצאה לפועל. **שירשו חכמת התורה מהנביאים -** ומדרגת חכמתם ומעשיהם קרובה לנבואה.

לעילוי נשמת ר' עדיאל בן ר' חנניה לוין ז"ל



ביאורים

חלק מרכזי מעבודת ה' של האדם מישראל מתמקד בלימוד התורה וקיום מצוותיה. רבנו בחיי דן בסוגיית היחס לתורה באמצעות חלוקה לעשר מדרגות, מהתחתונה ועד למצב השלם ביותר. הקבוצה הראשונה כוללת אנשים שמאסו בתורה בגלל שהתייחסו אליה כאל ספר חוקים אנושי. יחס זה הביא אותם להתייחס לתורה בלזלול ובביטול. רבנו בחיי מגנה את הקבוצה הזאת בצורה חריפה ומבאר שהדבר שהביא אותם לדעה נפסדת זו הוא טפשות ותאוה המסמים עיניהם מלראות דבר מלבד מבטם המצומצם והקטנוני. **הקבוצה השנייה** מודה שאין להכחיש את הניסים והמופתים שנמסרו במסורת האומה אלא שדבר זה לא מנע מהם להסתפק באמינות התורה. לדבריהם, הבורא אמנם עשה ניסים לנביא, אלא שהמסר המוסרי - הנבואה, היא חידוש אנושי של הנביא עצמו ולא נאמרה לו מפי הבורא. מסקנתם למעשה זהה לזו של הקבוצה הראשונה: התורה היא ספר חוקים אנושי שמטרתו ליצור סדר בחברה ואין ליחס לציוויה שכר ועונש הנובעים מהשגחת ה'. עם טענה זו מתמודד רבנו בחיי בשני דרכי הסבר, האחד על דרך השלילה והשני על דרך החיוב. בדרך השלילה הוא מבאר שהעובדה שישנם ניסים הנובעים מהשגחת הבורא מחייבת את ההשגחה בשכר ועונש. ראשית, כי לא יתכן שהבורא יעשה ניסים כדי להוכיח את אמינות דברי הנביא לבני אדם, בעוד בפועל, הנביא משקר ואומר בשם ה' דברים שהמציא מליבו. נוסף לכך, אם נאמר שהבורא אינו יוצר קשר עם עולמו, הרי הניסים אינם פחות פלאיים מהדיבור עם הנביא ומסירת הנבואה אליו. על דרך החיוב מבאר רבנו בחיי שכאשר ברור לנו שהנביא אמנם נושא בפיו את דבר ה', אזי אנו מחויבים להקשיב לו, שכן אין ה' עושה מעשה נס והשגחה על ידי אדם מעולה שכזה ללא סיבה וטעם אלא רק כדי ליצור סדר חברתי תקין.

הרחבות

• תורה מן השמים

והעיר הנביא להנהיגם במה שצריך להם מן החקים, ונתן לו אותות ומופתים לשמע דבריו ולקבל חקיו. רבנו בחיי עומד על העובדה שיש הטוענים שהתורה היא פרי יצירתם של הנביאים.

בתורה נאמר: "רק השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ד' אלהיך בחורב..." [דברים ה, ט-י]. הרמב"ן רואה בפסוקים אלו מצוות עשה ולא תעשה לזכור תמיד את מעמד הר סיני, מכיוון שבמעמד זה התברר למעלה מכל ספק שמשה רבנו לא בדה התורה מליבו אלא אמר הכל מפי השכינה, שהרי שמעו ישראל באוזניהם את הקב"ה מדבר עם משה ומוסר לו את עשרת הדברות [פירושו הרמב"ן לתורה שם, השגות הרמב"ן לספר המצוות של הרמב"ם].

דברים מעין אלו אומר גם ריה"ל: "והנה שמע העם דבור אלוהי מפורש בעשרת הדברות שהן אמות המצוות ושרשיהן... את עשרת הדברות האלה קבלו המוני העם לא מיחידים ולא מנביא יחיד כי אם מפי האלוה. אמנם לא היה בו בעם כוח ככוחו של משה לראות את המראה הגדול ההוא פנים בפנים אך מן היום ההוא והלאה האמין העם כי משה ע"ה יבואהו הדבור מעם האלוה" [כחורי א, פז].

לעילוי נשמת אלי אקוקה בן מזל וחביב ז"ל

אך דעות אנשי התורה באמונתם וקבלת עבודת יי' יתברך הם על עשר מדרגות.

מדרגות האמונה
בתורה
מואסי התורה

תחלתם, אנשים נשא אותם הסכלות גם גבר התאוות עליהם למאס בתורה, וקשבו אותה כמנהיגים שמנהיגים בהם האמות, וכחקים שמנהיגים בהם הכסילים^ו, מפני גבר התאווה על שקלם ועבי טבעם. ואינם נכנסים תחת על התורה, ולא נמשכים בעבודת השקל, מפני שהם חפצים בהפקר, ובכמותם אמר החכם (משלי יח, ב): "לא יחפץ כסיל בתבונה כי אם בהתגלות לבו".

המסתפקים
באמינות התורה

והמדרגה השנייה, אנשים לא יכלו לדחות האותות ולהכחיש המופתים אשר נראו על ידי הנביאים, מפני פרסומם, אלא שנסתפקו באמתת התורה, ואמרו דברים קרובים לדעת מי שהקדמנו זכרם, שהאלהים רצה להורות את בריותיו דרך שיטתן בו ענינם בעולם הזה, והעיר הנביא להנהיגם^ז במה שצריך להם מן החקים, ונתן לו אותות ומופתים לשמע דבריו ולקבל חקיו. ואינם מאמינים בגמול ועונש.

ואני רואה לבאר מה שיש עליהם מן התשובות בקצרה על דרך המניעות^ח וההספקמה^ט.

הבורא לא יעשה
מופת למכוב

על דרך המניעות, כי הבורא נעלה ומרומם לשנות מנהג^י למי שמכזב עליו^י ויאמר בשמו מה שלא אמר, ואם^י הוא מיישר אותם^י בכזבו על האלהים אל אלהים, כי אין החזון^י הנראה אל הנביא יותר נפלא וקשה משנות המנהג לו.

ראוי לסמוך על
בחירת הבורא

ועל דרך ההספקמה, אלו^י היה מתברר בראיה ברורה שהוא כן^י, היה מן הדין להמשיך אחריו^י, כי אין הבורא יתברך משנה מנהג ולא מראה מופת על ידי מי שאינו יודע הדרך הטובה והישרה. ומי שבחרהו הבורא יתעלה להורות לנו הדרך הטובה והישרה ולהנהיגנו, אחרי שנתראה האותות על ידו, ראוי הוא שנסמך עליו בהנהלתנו והנהגתנו, ואנו^י חייבים בזה למלך או לשלטון מאין חכמה^י, כמו שאמר (משלי כד, כא): "ירא את יי' בני ומלך", וכל שפן מי שנתראה מופת על ידו.

ועל שני הפנים^י הם חייבים בקבלת התורה, ובכמותם אמר החכם (משלי ח, ה): "הבינו פתאים ערמיה וקסילים הבינו לב".

שמנהיגים בהם הכסילים - שמנהיגים המלכים את ההמון הכסיל. **והעיר הנביא להנהיגם** - הנביא ממציא מדעתו חוקים ומצוות להנהיג בהם את העם, וה' מסייע בידו בעזרת האותות. **המניעות** - שלילת דבריהם. **וההספקמה** - גם אם נסכים לדבריהם חובה עלינו לקיים את מצוות התורה. **לשנות מנהג** - לשנות את הטבע, לחולל נס. **שמכזב עליו** - שמשקר בשמו. **ואם** - אף על פי. **מיישר אותם וכו'** - הנביא מדריך אותם להתקרב לה' באמצעות שקרו. **כי אין החזון וכו'** - נס ההתגלות לנביא אין קושי בעשייתו, יותר מלעשות נס החורג מחוקי הטבע, ולכן מדוע שה' יעשה נסים לנביא ולא יראה לו בפירוש אלו מצוות לעשות. **אלו** - אף אם. **שהוא כן** - שהנביא מצווה מדעתו. **להמשיך אחריו** - לעשות כדבר הנביא. **ואנו** - שכמו שאנחנו. **מאין חכמה** - אף שציווי המלך אין בו חכמה. **ומלך** - ירא את דבר המלך. **שני הפנים** - המניעות וההספקמה.





ביאורים

רבנו בחיי מוסיף למנות, כפי שלמדנו אתמול, קבוצות שונות בדרגת אמונתם ויחסם אל התורה ומצוותיה. הקבוצה השלישית כוללת אנשים שאכן מקבלים את אמיתת התורה אך מתייחסים אליה כאל חוקה שמדריכה את האדם רק בחיי העולם הזה ללא כל השלכה על שחר ועונש בעולם הבא. טענתם מבוססת על העובדה שהשכר שנכתב בתורה עוסק בחיי העולם הזה - דגן, תירוש ויצהר, חיי שלום ושלווה וכדו'. כדי לדחות את דברי הקבוצה הזו מביא רבנו בחיי פסוקים רבים המורים על כך שהתורה כוללת גם שכר בעולם הבא ולא רק בעולם הזה. הקבוצה הרביעית מקבלת את ההנחה שהתורה אמנם מדריכה ומכוונת את האדם בעולם הזה, ושגם יש השלכות לכך לחיי העולם הבא, אלא שהם נוהגים בצביעות. כלפי חוץ הם שומרים את התורה אך בסתר ליבם דבקים בתאוות העולם הזה. לכשנביט באנשי קבוצה זו נחשוב שהם תמימים במעשיהם, כשבפועל, הם מבקשים כל העת להמשיך ליהנות מהעולם הזה ללא הפנמה אמיתית של דרכי התורה. זאת ועוד, לעיתים התורה אף משמשת להם ככלי עזר להטות את דעת הבריות לתת בהם אמון. הקבוצה החמישית כוללת אנשים שמכירים בערכה העליון של התורה אלא ששמירתה על ידם נעשית כדי לזכות לשכר טוב מאת הבורא וכמו כן, גם להעריכה ולכבוד על ידי הסובבים אותם. קבוצה זו אפוא, נגועה בנגע החנופה. הקבוצה השישית גם היא מכירה בערכה העליון של התורה אלא שבמעשיהם הם מכוונים לקבלת השכר רק בעולם הזה כתוצאה מחוסר הבנה במשמעות השכר בעולם הבא. הקבוצה השביעית כוללת אנשים המכירים במעלת התורה ובשכר שקיים בשני העולמות - הזה והבא, אלא שהם חסרים את העבודה לשמה, שלא על מנת לקבל שכר ופרס. בכך הם מעידים שקיום התורה נובע מהרצון לקבל שכר ולא מהרצון לקיים את דבר ה'.

הרחבות

• עולם הבא בתורה

הושב פְּעָמִים בְּסִפְרֵי הַנְּבִיאִים מִן הַגְּמוּל וְהַעֲנָשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא בְּעוֹלָם הַבָּא. היו אנשים שחשבו שהשכר והעונש ניתנים בעולם הזה מאחר ובדברי הנביאים הוזכרו עונשים רבים בעולם הזה אך לא הוזכר עולם הבא. ובאמת, רבים התחבטו בשאלה מדוע העולם הבא כלל אינו מוזכר בתורה אלא רק בדרך רמז?

רס"ג הסביר: "פירשה (התורה) את הגמול בעולם הזה מפני שאין השכל מורה עליו, וקצרה באור הגמול העתיד מפני שסמכה על כך שהשכל מורה עליו. והשנית שדרך הנבואה להרחיב בדברים שהצורך להן קרוב, ולקצר בדברים הרחוקים, וכיון שהצורך הקרוב לעם בזמן שנכתבה להם התורה הוא ידיעת מצב ארץ ישראל אשר הם הולכים אליו הרחיבה להם ביאורו ובמה שיהא בו מפירות (גמול) משמעתם ומריים" [אמונות ודעות מאמר תשיעי, ב].

במשנה בברכות נאמר שכאשר טענו המינים שאין עולם הבא, תקנו לומר במקדש: "ברוך ה' אלוהי ישראל מן העולם ועד העולם" [ברכות ט, ה]. הרב קוק מבאר זאת כך: אילו היה העולם הבא מוזכר בתורה הוא היה תופס מקום מאוד מרכזי במחשבת האדם ובמעשיו עד שלא היה נשאר מקום לעיסוקים חשובים אחרים כפיתוח רגשי אהבה ויראה טבעיים לעבודת ה' ואופנים נוספים להתקרבות אל עבודת הבורא. רק כאשר קלקלו המינים וטענו שאין עולם הבא, תיקנו להזכיר במקדש את העולם הבא, ואמרו: "ברוך ה' אלוהי ישראל מן העולם ועד העולם" [אורות התורה ח, ה].

והמדרגה השלישית, אנשים שנתבררה אצלם אמתת התורה, וחשבו כי הוא מקדס האלהים לישר בה בריותיו בעולם הזה ולהנהיג אותם בו בלבד, לא לגמול בעולם הבא ולא לענש. והטעם בזה מה שהושב פְּעָמִים בְּסִפְרֵי הַנְּבִיאִים מִן הַגְּמוּל וְהַעֲנָשׁ בְּעוֹלָם הַזֶּה וְלֹא בְּעוֹלָם הַבָּא. וכבר האריך רבנו סעדיה זכרנו לברכה בפרשת אם פקודתי (ויקרא כו, א) מה שיתברר בו בטול דעות האנשים האלה.

ובספרי הנביאים סימנים חזקים מענייני השכר והענש בעולם הבא. מהם מה שאמר (קהלת יב, יד): "כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע". ומהם מה שאמר (מלאכי ג, כא): "ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עשה", ואמר (מלאכי י, יח): "ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו", ואמר (ישעיה סו, כד): "ויצאו וראו פגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשור", ואמר (תהלים לא, כ): "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים כף נגד בני אדם", ואמר (זכריה ג, ז): "ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה", ואמר (ישעיה סד, א): "עין לא ראתה אלהים וזלתך יעשה למחכה לו", ואמר (דניאל יב, א): "ורבים מישיני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם", ומהם מה שאמר (ישעיה נח, ח): "והלך לפניך צדקך כבוד יי יאסף", והרבה כאלה מה שיאריך זכרם.

והמדרגה הרביעית, אנשים התקיים בנפשותם ברור התורה ואמתת הגמול והענש בעולם הבא, אלא שנפשותם הטו אותם אל אהבת העולם ותאוותיו, ולקחו מעשה העבודה למצודות, יצודו בהם העולם, וקבלו התורה בגלויים ולא במצפונם, ובלשונם ולא בלבבם, ובכמותם נאמר (ירמיה ט, ז): "בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו", ונאמר (ישעיה כט, ג): "בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני".

והמדרגה החמישית, אנשים נתברר להם כל מה שהקדמנו מענין התורה ואמתת הגמול והענש בעולם הבא, אלא שהטו אותם נפשותם לאהבת העולם, וקבלו התורה, וכינו בקבלתה להגיע לגמול האלהים ולשבח בני אדם וכבודם בעולם הזה עליה, והוא שער משערי החנף, והוא השתוף הנסתר.

והמדרגה השישית, אנשים פנו במעשיהם גמול הבורא בעולם הזה בלבד מאהבתם אותו ובחרם בנעימותיו, ואינם מבינים גמול העולם הבא ונעימותיו.

והמדרגה השביעית, אנשים התברר להם כל מה שהקדמנו זכרו, אלא שהיתה כוננתם בעבודתם לאלהים תחלת הגמול בעולם הזה ובעולם הבא, ולא ידעו אפני עבודת יי לשמו, לגדלו ולכבדו ולרוממו למה שיאות לו בלבד. ועליהם אמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות א, א): "אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם".

י"ט אב עבודת האלוהים
שהושב - חוזר ונשנה. **ועסותם** - לשון מעיכה. **למצודות** - ללכוד בני אדם. אנשים עושים מצוות רק כדי לגנוב דעת הבריות ולהרע להם. **בגלויים** - כמעשה חיצוני בלבד. **ארבו** - אורב לחברו להרע לו. **לגמול האלהים** - לקבלת שכר בעולם הזה. **ולשבח** - שישבחו אותם. **השתוף הנסתר** - שעושה את המצווה לא רק לשם ה' אלא גם כדי שיראוהו הבריות ויכבדהו.



ביאורים

רבנו בחיי ממשיך למנות את הדרגות בעבודת ה'. הקבוצה השמינית התעלתה מעל הרצון לקבל טובת הנאה מעבודת ה', אלא שהיא יראה מפני העונש שיגיע לה אם לא תקיים את רצון הקב"ה. הצד השווה שבין הקבוצה השביעית והשמינית הוא שכוונתם בקבלת הפרס או בהימנעות מעונש מגמדות את מעשיהם. הדבר דומה למי שמציל אדם מטביעה ויחד איתו הציל גם זבוב שהיה על בגדו, האם יעלה על הדעת לומר שהוא הציל זבוב ואדם?

בקבוצה התשיעית ישנה קפיצת מדרגה. אנשים אלו עובדים את ה' לשם שמים, באמונה שלמה וללא שיתוף של שום כוונה זרה או נגיעה אישית. הבעיה היא שכל דבר זך ועדין צריך שמירה מיוחדת על מנת שלא יתקלקל. עבודת ה' היא דבר עליון ויקר, וכדי להיזהר שלא לעבור על רצון הקב"ה עלינו להתבונן היטב היכן עלולות להימצא מהמורות בדרך ובאיזה מקום אנו עלולים להיכשל חלילה (כפי שמבאר לקמן בשער יחוד המעשה פרק ה, וכן בהקדמה למסילת ישרים). אנשים בקבוצה זו לא מספיק משתדלים להיזהר, וחטאיהם הספורים מביאים את שאר מעשיהם.

לקבוצה העשירית אנו באמת יכולים לקרוא עובדי ה'. לא די שכל מעשיהם וכוונתם היא לשם שמים אלא שהם גם לומדים ומבררים כיצד לעבוד את ה'. הם משקיעים זמן להתבוננות במעשיהם ובמחשבותיהם, וגם אם מתעוררת בהם מחשבה זרה הם ממהרים לבטלה. אדם כזה גם יזהר שלא להיכשל בחטא הגאווה ולא יחשיב את עצמו לכליל המעלה והשלמות מפני מעלתו הרוחנית.

מלבד המעלה העליונה מצאנו בכל מדרגה גם חיסרון, עד שנראה כאילו אין בה כלל מעלה, דבר שעלול להביא לייאוש. לכן מסביר בעל חובות הלבבות, שהמטרה היא שכל אחד מאיתנו יוכל לאמוד פחות או יותר היכן הוא עומד, איזו מדרגה כבר הצליח לקנות ובאיזו נקודה עליו להשקיע כדי להשתפר ולעלות. חשוב שנדע עד כמה התקדמנו ומצד שני לא לטיח את הדרוש תיקון. באופן זה, יחד עם רצון אמיתי והשתדלות רבה, נזכה בע"ה להיות עובדי ה' באמת, העולים דרגה אחר דרגה במעלות עבודת האלוהים.

הרחבות

• הכרת הטוב

וְרָאָה לְפָנֵי מַה שְּׁחִיבִים בּוֹ לְבוֹרָא לְגַדֵּל טוֹבוֹ וְחִסְדּוֹ עֲלֵיהֶם. אחת מהמעלות הגבוהות בעבודת ד' לפי רבנו בחיי, היא עבודה מתוך הכרת הטוב. כך גם פתח את שער עבודת אלוהים: "מה שהאדם חייב לנהוג בו כשיתברר אצלו, והוא קבלו עבודת האלוהים כפי אשר יחייבהו השכל להיטיב עם מי שהטיב לו". את הכרת הטוב מציב הרב קוק כתיקון המוסרי הבסיסי ביותר: "הכרת טובה היא העמוד המוסרי היותר גדול ונשגב, שכשיתפתח כל צרכו בלבבות בני אדם יהיה עוזר מאוד אל התיקון הכללי..." [עין איה שבת א, יד].

הסיבה לכך היא שעבודת ד' מתוך הכרת הטוב מביאה למחויבות והיתלות גמורה של האדם בבוראו. הכרת הטוב כלפי אחר מולידה כלפיו מסירות ומוכנות לעשות עבורו הכל ללא שום עוררין. מקבל הוא תמיד דברי המיטיב לו ונאמן לרוחו ודבריו. בהקשר זה אמר הרב דסלר: "הכרת הטובה פירושה: אני מחזיר את עצמי ואת כל אשר לי, וכל רצונותי ותקוותי - את הכל ממש - אני תולש ועוקר ממני ומחזיר לו למען הביע לו את הכרתי על כל טובותיו. זאת היא תודה, קרבן-תודה... וקרבן היינו הקרבת עצמי... רק קרבן כזה מתקבל למעלה... קשה היא מאוד עבודת ההודאה" [מכתב מאליהו ד עמ' 345].

והמדרגה השמינית, אנשים התברר להם בנפשיותם כל מה שקדם זכרו, אלא שהם מקבלים עבודת יי מיראתם את ענישו בעולם הזה ובבא, וכבר בארנו גנות שתי הדעות האלה במה שקדם לנו.

והמדרגה התשיעית, אנשים האמינו בתורה ובגמול ובעניש עליה בשני העולמים, וכונו בעבודת השם לשמו ולמה שיאות לו, אלא שלא נשמרו ממפסדי העבודות, ונקנס ההפסד עליהן ולא הכירו מאין, דומה למה שנאמר (קהלת י, א): "זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מהכמה מפיוד סכלות מעט", ואמר (קהלת ט, ח): "וחוטא אחד יאבד טובה הרבה". ואמר קצת החסידים לתלמידיו: אלו לא היו לכם עונות, הייתי מפתח עליכם ממה שהוא גדול מן העונות. אמרו לו: מה הוא גדול מן העונות? אמר: הגבהות והגאווה, כמו שאמר הכתוב (משלי טז, ח): "תועבת יי כל גבה לב".

והמדרגה העשירית, אנשים התבררה אצלם אמתת התורה וכל מה שהם חייבים מן הגמול והעניש עליה בשני העולמים, ונתעוררו מהתעלמותם, וראוה לבם מה שחייבים בו לבורא לגדל טובו וחסדו עליהם, ולא שמו לבם אל הגמול והעניש, אף מהרו אל עבודת האלהים לשמו לגדל ולרומם בכסף ובלבב שלם, בעבור ידיעתם אותו והפרתם את ענינו.

וזאת המעלה הרמה שבמדרגת אנשי התורה, וזאת מעלת הנביאים והחסידים, אשר נמסרו אל האלהים, וכרתו עמו ברית, וסחרו עמו, והסכימו עליו, ונתנו לו נפשיותם ובניהם וקנינם, ועמדו באמונתם במה שקבלו על נפשיותם. ועליהם אמר הכתוב (תהלים ג, ח): "אספו לי חסדי כרתי בריתי עלי זבח".

וזאת צורת ההערה התוריה ומדרגות אנשי החכמה בספר התורה, ותכונות ומעלות המאמינים בה. ואפשר שימצא במדרגות אנשי התבוננות בתורה זולתי מה שספרנו, אף זכרנו הנמצא עליו רב המון האמה. ובזכרנו אותו תועלתו מוכח למבקש הדרך הישרה, והוא, כאשר ימצא בו מעלה שהוא קרוב אליה, ידע מה שסמוכה לה מן התכונות, וישתדל לעלות אליה, ויתבאר לו מה בינו ובין התכונה העליונה מן התכונות, וישתדל לעלות אליה מדרגה אחר מדרגה, ויהיה זה יותר קל עליו.

שקדם זכרו - שהוזכר לעיל. **ממפסדי העבודות** - מידות רעות המביאות את האדם להתרשל מהמצוות. **עליהן** - על העבודות, המצוות. **זבובי מות וכו'** - זבוב מת מקלקל שמן טוב. **וחוטא אחד וכו'** - אפי' חוטא אחד עלול לגרום נזק רב לציבור. **וסחרו עמו** - התייחסו לעבודת ה' כ'עסק' מוצלח. **והסכימו עליו** - סמכו על ה'. **עלי זבח** - כריתת הברית עם ישראל בסיני הייתה באמצעות קורבנות. **מה שסמוכה** - המדרגה הקרובה שאליה צריך הוא לעלות. **מה בינו** - הפרש בין המדרגה שאוחז בה למדרגה העליונה.

